

ברכה בן-שמאי

חידת החידות

קריאה קוונטית בסיפור "התזמורת" לש"י עגנון

המחשבה השגרתית. אנלוגיה זו מתאימה לסיפור "התזמורת" של עגנון אשר בו שרוי הדובר בשני מקומות בו זמנית. עגנון מפתיע, עוד בפתיחת הסיפור, בשבירת אחדות הזמן והמקום. לכאורה זמן הסיפור הוא ריאליסטי – יום אחד החל ב"ליל זכור ברית" ועד לתפילת ליל יום א' של ראש השנה. אך מסגרת זמן זו נפרצת בהמשך הסיפור. עגנון אינו שומר על רצף סביר. הדובר בסיפור נע ממקום למקום מעבר לעקרון הממשות (מירושלים לכוצ'אץ).³ פניית הדובר לקוראים נעשית בגוף ראשון. הסיפור כולו מסופר מנקודת תצפית אישית סובייקטיבית, דבר ההופך את הסיפור למונולוג אוטונומי; אין התערבות של דוברים מבחוץ המאפשרת לאשר או לאשש את הדברים. מצב זה מחייב את הקורא לבחון במהלך הקריאה, האם הדובר מהימן או לאו. הקביעה בדבר מהימנות הדובר נובעת מהעובדה שהסיפור עוסק במשבר דתי אישי שלו, ודבריו נובעים מתוך ההתלבטות החושפת לפנינו את ייסוריו בעקבות השבר שהתחולל בחייו.

בהקבלה לחיי עגנון – היציאה מהחרד, מבית המדרש ומהמסגרת האורתודוקסית לעולם ההשכלה והחילון היא שגורמת למשבר. שהייה של הדובר היא בשני העולמות במקביל, זה של ירושלים וזה של אתונה⁴ (תיאולוגיה מול פילוסופיה). אתונה היא זו המייצגת את היופי, האסתטיקה והאמנות, את הציור, הפיסול, הספורט, ההערצה לגוף המושלם ולכוח הפיזי. מנגד, ירושלים מאדירה את הערצת האידיאל של העילוי (תלמיד חכם) העוסק בלימוד תורה, מקדיש לה את חייו (תורתו אומונותו) ומקפיד על שמירת המצוות כחוקים מחייבים שאין לסטות מהם. הדובר מצוי על קו התפר שבין הדת וצוויה לבין ההשכלה. הוא מתייסר ומתלבט וחי את ה'קרקע שבלב', בלשון ההשכלה.

כדי להבין את מכלול רבדיו השונים של הסיפור צריך לגלות בקיאות בעולם היהדות ובמונחים השגורים בעולם המסורתי, החל בדברים הפעוטים וכלה בתחושותיו הרוחניות של האדם המאמין. באקספוזיציה מציג הדובר את עצמו כסופר העוסק במלאכת הכתיבה במהלך כל השנה: "כל יום מקיצת הבוקר עד לחצות לילה יושב הייתי לפני שולחני וכותב".⁵

מלבד הכתיבה מציין הדובר שיש לו עוד עניינים לעסוק בהם אך הוא מסיח דעתו מהם, לא מקדיש להם מחשבה ולא מתעסק בהם. מהם שאר ענייניו נוכל אנו הקוראים לדעת רק במהלך הקריאה. הדובר טורח לספר לנו כי ערב ראש השנה הגיע והשנה החדשה עומדת בפתח. הוא קיבל מכתבים רבים וחש שזו הזמן לענות עליהם: "כיון שהגיע ערב ראש השנה אמרתי לעצמי, שנה חדשה ממששת ובאה ומכתבים הרבה הנחתי בלא תשובה, אשב ואענה עליהם ואכנס לשנה החדשה בלא חובות". יצוין כי החמצת כתיבת מכתבים היא מוטיב סמלי בכתבי עגנון, המבטא שבר קומוניקטיבי בין אדם לחברו ובין אדם למקום.⁶

המפתח להבנת הסיפור טמון בשתי מילים מנחות: "תשובה" ו"חובות" שלהן משמעות כפולה. מודעות לצמד המילים "תשובה" ו"חובות" מצביעה על כך כי הסיפור "התזמורת" פועל בשני מישורים: ריאליסטי-מציאותי ודתי-מצפוני.

למושג "חזרה בתשובה" מקום מרכזי ביהדות. יהודי שחטא יכול

"התזמורת" מאת ש"י עגנון (סמוך ונדאה, "ספר המעשים") הנו סיפור מודרני ופנטסטי. סיפור מודרני בכלל, ופנטסטי בפרט, נבחן בביטול גמור של מחיצות הזמן, המקום והסיבתיות המהווים, לפי עמנואל קאנט ב"ביקורת התבונה הטהורה", שלוש קטגוריות יסוד לחשיבה המדעית. על יסוד הנחה זו נבחן את סיפור "התזמורת" כדוגמה ל"פרדוקס" ספרותי של סופר הכותב בלשון מסורתית, רוויה יסודות מלשון חז"ל והחסידות, ומכיל בחובו תשתית פנטסטית מודרנית האופיינית לספרות של המאה העשרים.

צוותאן טודורוב טוען כי הספרות הפנטסטית מאופיינת ב"שבירה של הסדר הידוע". לדעתו עיקרו של הפנטסטי הוא בחווייה של היסוס, ש"חוויה אדם שמכיר את חוקי הריאליה, אבל מתנסה באירוע שפורץ את גריהם". אירוע שאינו יכול להיות מוסבר בעזרת חוקי הריאליה, יוצר אי-ודאות. האם הוא התרחש בפועל או הוא הזיה? מכאן, כל זמן שהקורא נמצא בנקודה של "כמעט האמנתי", אנחנו נמצאים בתחום הפנטסטי.¹

בעקבות טודורוב, מרחיב אורציון ברתנא את התמונה וטוען כי הסיפור הפנטסטי מתאפיין בין היתר בדמיון החורג מגבולות "המתקבל על הדעת". למציאות הפנטסטית יש "ריאליה" שונה מזו המקובלת במציאות הממשית. המחיצה בין תחומים לבין מושגים נופלת, דוגמת בין האנושי לבין החייתי ("הגלגול" של קפקא) או בין החיים לבין המוות. דברים שבמציאות הריאלית ייתפסו כהזיה וכחלום ביעותים, כהשפעת סמים, יופיעו בסיפור הפנטסטי כמציאות של ממש. הסיפור הפנטסטי נשען על פיתוחם של סימבולים. התיאור הוא מפורט ומדויק אבל חותר למשהו אחר, לדבר מופשט.

הטקסט בסיפור הפנטסטי אמור לשכנע את הקורא שהעולם שהדמויות חיות בו הוא עולם ממשי, אבל מה שמתרחש מעורר אי ודאות בנוגע למה הוא "טבעי" ומה הוא "על טבעי", ביחס לאירועים המתרחשים.²

"התזמורת" מתרחש במציאות שבה מעמדה של הסמכות הפטריארכלית מתערער ובעקבותיה נפגעת מרכזיותם של ערכים דתיים, שהתקבלו בעבר כמוכנים מאלהים. האמונה בעולם בעל חוקיות קבועה, הפועל בסדר ידוע מראש אינה קיימת עוד. בדומה לספרות ולאמנות גם תורת הקוונטים מתאפיינת בהעדר של סדר קבוע. הוכח כי המבט עצמו משפיע על רמת האנרגיה (קוונטה) של האלקטרון, וכי ישנם חלקיקים היכולים להגיע לאותה רמת האנרגיה, בו זמנית, מבלי להתפצל או להתחלק, דבר הסותר את ההיגיון ואת

3 ראו: קורצויל ברוך, 1962, "הקדמה ל'ספר המעשים'", מסות על סיפורי ש"י עגנון,

הוצאת שוקן, תל-אביב, עמ' 74-85.

4 כשם ספרו של ליאו שטראוס, 1952, "ירושלים ואתונה", הוצאת מוסר ביאליק ומכון ליאו בק, ירושלים.

5 אגב, עגנון עצמו נהג לכתוב בעמידה על גבי העמוד.

6 ראו כדוגמה הסיפור "המכתב" ו"פת שלמה" מתוך ספר המעשים.

1 ראו: Todorov Tzvetan, 1975, The Fantastic, cornell university, New York.

2 ראה: ברתנא אורציון, 1989, הפאנטסיה כסיפור דור המדינה, הוצאת הקיבוץ המאוחד ופפירוס.



"התזמורת", מקס אופנהיימר, 1935, גוסטב מהלר מנצח על התזמורת הפילהרמונית של וינה

חג שאינו קשור לחג היסטורי כמו שלושת הרגלים (פסח, שבועות וסוכות) ומהווה חוויה אישית לכל אחד ואחד. כל הסיפור מתנהל ביום אחד שהוא ערב ראש השנה משלוש בוקר (ליל זכור ברית)¹¹ ועד אחרי התפילה של ראש השנה.

שני מישורים לסיפור: הריאליסטי-מציאותי והדתי-מצפוני. התשובה במישור הריאליסטי מתייחסת לקבוצת המכתבים שמונחת לפני הסופר. התשובה במישור הדתי-מצפוני – היא החזרה בתשובה (להיכנס טהור לשנה החדשה).

הקשר בין שני המישורים, הריאליסטי מזה והדתי-מצפוני מזה, מתבטא בחשיבות זמן הסיפור (החל בליל זכור ברית ועד לתפילת ערב ראש השנה). חשבון הנפש ועריכת תשובה למכתבים לפני כניסת החג מתקשרים זה לזה.

כאשר הדובר משתהה במענה למכתבים אנחנו מבינים כי הרחייה מדומה לקושי בחשבון הנפש שלו. הדובר רוצה להיכנס טהור לשנה החדשה – במישור הריאליסטי הוא רוצה להתרחק, הקפיצה לסיפור הפנטסטי היא ברעיון שבעיר ירושלים אין נהר; אם כך הוא נמצא בבוצ'אץ. טאשרני (פירוש השם בשפה הרוסית, שחורה) הזקנה עובדת בבית סבו, כך ששאלת המקום שוב עולה: היא מייצגת את העולם הישן הדתי ללא השפעת העולם המודרני. הביטוי בית זקני, בית הסבא, מתאר את השלמות הדתית בלי הבעיות שסוכבות את האדם הדתי בעולם המודרני.

כשטאשרני אומרת לדובר: "בוא אצלנו ואני אעשה לך מרחץ חם" היא קוראת לו לחזור לתבנית הישנה של שמירת המסורת. הוא רוצה

11 מקור השם "ליל זכור ברית" בפיוט שנקרא כך: "זכור ברית אברהם ועקדת יצחק".

תמיד לשוב למצב שלפני החטא ולזכות בסליחה. "שערי תשובה" לעולם פתוחים.⁷ התנאי היסודי לחזרה בתשובה הוא כנותו של השב ולא מעשה שבשגרה: "האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה".⁸

יש להבין את משמעותו של חג ראש השנה, על כל המושגים המתלווים אליו, כדי לחוות את תחושות הדובר. הימים בין ראש השנה לבין יום כיפור נקראים "הימים הנוראים". על פי האמונה הרווחת האדם נשפט בימים אלה (עד להושענא רבה) על כל מעשיו במהלך השנה שעברה.

יהודי ספרד משכימים ל"סליחות" החל מראש חודש אלול ועד ערב יום כיפור, ואילו יהודי אשכנז מתחילים באמירת סליחות החל ממוצאי שבת האחרונה לפני ראש השנה. ה"סליחות" כוללות פיוטים, וידוי⁹ ותחנון.

עשרת הימים מראש השנה ועד מוצאי יום כיפור נקראים "עשרת ימי תשובה". בעשרת ימים אלו יהודי אמור לעורך חשבון נפש עם עצמו ובפני הקדוש ברוך הוא. כינוי נוסף לעשרת ימים אלה הוא "בין קסה לעשור" (כסה משום שמדובר בראש חודש תשרי כשהלבנה מכוסה, זהו החג היחיד שחל בראש חודש, כל שאר החגים חוגגים כשהלבנה מלאה באמצע החודש).

"בראש השנה יתבו וביום צום כיפור יחתמו". ראש השנה נקרא גם יום-הדין, שבו העולם כולו עומד למשפט ונגזר דינו לשנה הבאה (מי לחיים ומי למוות).¹⁰ ביום כיפור נחתם גזר הדין של האדם, זהו יום

7 מדרש איכה רבה, ג.

8 תלמוד בבלי, מסכת יומא, פה עמ' ב. תודה לפרופ' יהודה פרידלנדר על הערותיו.

9 בתפילת הוידוי יש נוהגים להכות על חטא.

10 תפילת "ונתנה תוקף".

לחזור אבל אינו יכול, המקום היחיד שהוא יכול להיטהר בו הוא באמבטיה בבית זקנו, אבל הוא לא מצליח לענות על המכתבים. ברוב נוסף הוא לא מצליח לחזור לעולם הסגור, המושלם וההרמטי של הדת. מכתב שנטל בידיו לאחר שלא הצליח לענות על קורמיו, הסתבר כ"כרטיס כניסה לקונצרט אחד, שמלך המוזיקאים עתיד לנצח בו". איך יעלה על הדעת כי יתקיים קונצרט בכוצ'אין שמנצח גדול יופיע בו? מה עוד שישנה עדות מאדם שלא הבין במוסיקה, כי כאשר שמע אותו הבין מהי מוזיקה.¹²

בפרק ב' של הסיפור הדובר נאלץ לדחות את התשובה למכתב לתקופה שבין כסה לעשור (עשרת ימי תשובה). מבחינה דתית עדיין יש לו הזדמנות לעשות תשובה. המספר מסתובב סביב בית זקנו אך אינו מצליח להיכנס לבית. במישור הדתי, הוא אינו יכול לשוב לשלמות דתית, אל העולם הדתי המלא. הוא אדם דתי בתקופה מודרנית. עולם זה (הבית) סגור בפניו. הדובר מנסה לחזור למצב של מציאות ללא ספקות, ללא שבר פנימי. אולם השיבה היא מאוחרת והוא לא יכול להיכנס לעולם השלם של סבו. נראה כי לא משנה מה יעשה, הכניסה תישאר חסומה בפניו. במישור הריאליסטי טשאריני אינה בבית ולכן הבית נעול, היא הלכה לקנות פרי לברכת שהחינו.¹³ הרימון שעליו סיפרה שייך למישור סימבולי – "אף שנימוק מקצתו גרעיניו נתפרדו", הדובר משול לרימון (חז"ל אמרו מלא מצוות כרימון). גם כאן הוא מלא מצוות כגרעיני הרימון אבל רקוב במקצת, שרוי בתקופת מעבר: הוא אינו חילוני, הוא דתי, אבל אינו שלם כסבו.

הדובר מספר כי "מגדל בית המועצות נשמעו פתאום שלושה קולות" – שוב אנחנו בכוצ'אין, שם יש מגדל שעון שכולם נהגו על פיו. טשאריני שהבטיחה לו אמבטיה לא עומדת בדבריה. הדובר רוצה להיטהר, ולכן הוא מאיץ בה ואומר: "הודרוי טשאריני הודרוי. היום אינו עומד". זאת אסוציאציה לנאמר בפרקי אבות: "היום קצר והמלאכה מרובה ובעל הבית דוחק" – כלומר החיים קצרים ויש הרבה לעשות במהלכם. מה אנחנו אמורים לעשות עם החיים שלנו כאשר בעל הבית, שהוא הקדוש ברוך הוא, דוחק וגם קוצב את אורך חיינו. והנה טשאריני אומרת לדובר שהיא נכנסת להצית את האש. האש תשוב ותופיע גם בסוף הסיפור. בזמן שהוא ממתין להכנת האמבטיה הוא פוגש ברמות שלישית – הדיין הזקן.

דיין הוא רב היושב בבית דין רבני במעמד של שופט. מי הוא הדיין הזקן כאן? מאחר שבסיפור מודרני המציאות החיצונית היא השלכה של מצבים נפשיים, נשער כי הדיין כאן משול למצפון. ידוע כי במישור הריאליסטי הדיין הוא "נורניק" ואינו נותן מנוחה: "כיון שאתה פונה אליו שוב אינו מניחך".

ברוב החיצוני – יש למצפון שאלה אל הדיין ה"נורניק". ברוב הפנימי – זהו המצפון, שמרגע שהוא מתחיל הוא לא מניח לך. הדובר מתחמק משאלות המצפון, אולם זה ברמותו של הדיין אינו מניח לו וחוזר ומטרידו.

הדובר, על מנת להעביר את הזמן, מוציא את כרטיס הקונצרט ונוכח לדעת כי הקונצרט בכוצ'אין, עם גדול המנצחים, ייערך בערב ראש השנה. במישור הדתי בראש השנה מתחיל יום הדין, שבו נכתב גזר דינו של אדם, אבל נותרו עוד עשרה ימים עד לחתימה על גזר הדין.

12 עיינו: הלל ברזל, 1972, "דימויים משותפים", בין עגנון לקאפקא, פרק י, הוצאת "בר אוריין", אוניברסיטת בר אילן, עמ' 136-134.

13 ברכת שהחינו – אומרים על משהו שקורה שלא היה במשך שנה שלמה. למשל כל תפילה שאומרים אותה לראשונה בשנה (מצה בפסח, שבועות), או לבוש בגד חדש, או אכילת פרי בפעם הראשונה השנה.

הברכה – "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

בראש השנה אומרים ב-א' בתשרי שהחינו על החג וב-ב' בתשרי על פרי חדש, בדרך כלל על דימון שהוא מבשיל בדימון בזמן ולא אכלנו אותו בשנה שעברה.

הדמות הרביעית מופיעה באמצע פרק ב' – "אורה הקטנה קרובתי". זו הדמות הראשונה שמתקשרת לעולם המודרני שבו המספר נמצא תלוש בנקודת המעבר. הדובר מבטיח בה ונוכח לדעת שהיא עצובה, בדומה "לאילה שהלכה אל מבועי מים ולא מצאה מים". דימוי זה שולח אותנו לספר תהילים פרק מ"ב: "כאייל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוהים, צמאה נפשי לאלוהים אל חי מתי אבוא וארא פני אלוהים". הכמיהה של הדובר אל אלוהים היא כמו אייל כמה אל המים, בדומה לאיילה שצמאה לאלוהים אבל לא מוצאת אותו. אורה מציינת שהיא נוסעת, הדובר תוהה מדוע, שהרי "כל הימים מבקשת היית לראות את המנצח המפואר, ועכשיו שהוא בא לכאן לנצח בתזמורת שלנו את נוסעת". אורה בוכה. אין לה כרטיס – כלומר מפתח הכניסה לעולם הדתי. היא לא קיבלה חינוך דתי. לעומת הדובר שלו יש כרטיס. הוא בן הדור האמצעי, שעדיין שומר מצוות. אין הוא שלם מבחינה דתית כמו סבו אבל ניתנת לו אפשרות כניסה.

מסתבר כי המנצח "המפואר" על המקהלה הגדולה בערב ראש השנה הוא הקדוש ברוך הוא. זהו בבחינת סמל לכואו של ערב ראש השנה. לדור הישן אין אפשרות להעביר לדור החדש את כרטיס הכניסה לעולם הדתי (לקונצרט). לכן הדובר אינו מעביר לאורה את כרטיס הכניסה לקונצרט למרות שהוא מעוניין בכך.

לדובר אין כוח להיכנס לאמבטיה. הוא מתחמק בטיעונים שהיא חמה ונקייה מדי לטעמו ופונה לאחיו ומבקש ממנו שיתרחץ במקומו. הוא בוחר ללכת לספר להסתפר. מסתבר ש"החמה כבר עמדה קרוב לסילוקה" – ערב החג עומד להיכנס הוא לא הספיק לעשות דבר; לא לענות על המכתבים, לא להיטהר, לא להסתפר, ולא להחליף בגדים. הדובר חמייץ את כל מה שהיה אמור לעשות.

הדמות החמישית היא בתו הקטנה של הדובר. דווקא היא, כמייצגת את הדור הצעיר, מוכנה לכניסת החג. הבת צעירה מאוד, נראה שהדיבור עדיין לא שגור על פיה. היא "הושיטה אצבע לתוך חלל העולם ואמרה, אור". הדובר מהרהר בינו לכין עצמו מדוע היא אומרת אור, הרי השמש כבר שקעה. אולי היא מתכוונת לנרות שהדליקו. מתוך ההבדלים ביניהם, ומתוך כך שהיא מתביישת במספר שאינו מוכן לחג, ניתן לראות בבת הקטנה את התקווה היחידה בסיפור. היא הדמות שמוצגת בחיוב: מגלמת בתוכה את התום, היא עדיין לא עברה את המשבר של החילוניות וההשלכה. היא עדיין לא "התקלקלה".

בפרק ג' אנחנו קופצים בזמן לאחר סעורת לילה החג. הדובר יוצא החוצה, אל הנוף האנלוגי לתחושותיו, השמים שחורים (כסה – הלכנה מכוסה) רק הכוכבים מאירים. כולם ישנים, גם הוא החל שוקע בשינה, אבל בשונה מכולם הוא מתחיל ללכת עד למקום שבו נשמע קול שיר. ומכיוון שהסיפור מתרחש גם במישור הפנטסטי – הוא נכנס אל אולם הקונצרטים ולמעשה אל תוך סיוט: "כולם עמדו לבושים שחורים וניגנו בלא הפסק". הנגינה היא שירת החיים שלהם. "המנצח הגדול לא נראה בבית, אבל המנגנים ניגנו כאילו אחד עומד על גבם" – המנצח הוא אלוהים שמנצח על שירת החיים של כל אחד ואחד.

כל אחד ואחד מאיתנו מנגן את שירת חייו וכל המנגינות מצטרפות בעזרת המנצח לשירה אחת, שירה קוסמית של החיים. הסיוט ממשיך, לכל אחד מחובר כלי "וכל מנגן ומנגנת מקושרים לכלי השיר שלהם". כל אחד ואחד חושב שרק הוא קשור ולכן מתבייש לבקש מחברו להתיר אותו.¹⁴ או אולי, טוען הדובר שהם סבורים שהכל תלוי ברצונם

14 אלויה ל'משל המערה' של אפלטון שם כולם מקובעים לכיסא ורק אחד יוצא מהמערה.

גלעד חי

התפעל

פְּעָלִים זָרִים נּוֹפְלִים
בֵּין בְּנֵינִים.

הַבְּנֵן שִׁטָּה
שְׁמִית.

שָׂרָשׁ הָאֲשָׁמָה: שֵׁם הַפְּעֵל.

כליה

מִכָּל אֲבָרָיו בָּחַר הָאָדָם לְמוֹסֵר אֶת הַכְּלִיָּה.

שְׁמַחְלִיפִים אוֹתָהּ

וּמְחַקוֹת פְּעֻלָּתָהּ

מְכוֹנוֹת

וּכְחָלָל מְחָלָל שְׁפָלָיו שְׁבוּרִים

תִּמְצָאוּ

בָּהּ

אֲבָנִים

רֵיחַ שְׁתָּן

וְשִׁטְפֵי דָם.

מֵאֲיֻבְרָיו בָּחַר הָאָדָם לְמוֹסֵר

כְּלִיָּהּ.

ברירת שמשון

בְּשָׂרָשׁ הַבּוּרוֹת אֵין בְּרָרָה.

אֲחִיָּה אוֹלֵי

בְּבוּר

אֲחוֹתָהּ

חוּר קָלִיעַ מְזַהֵם

צְלִיל מְטַבֵּעַ זֶר בְּחוּזֵי

דִּירוֹת.

עובדה

בְּהִנָּחָה שְׂאֵתָה פִּשְׁרֵן

בְּפִחֵי הַזָּבֵל שְׂכַבְתָּ בּוֹגְרֵי מִתְמַטִּיקָה חֲדָשָׁה

מְמַחֵ:

חֲטוּט

הַסֵּתֵר פְּנִים

חֲלָקָה לְלֹא שְׂאֵרִית

חֲשׂוּב נִפְחֵי בְּקַבּוּקִים

אֲקַסְיוֹמוֹת עַל הַשְּׂאֵרוֹת הַנֶּפֶשׁ

וְחֲשׂוּבֵי גֵיל

אָנָּא

קָחוּ הַבַּל לְחֵיבוֹב

שְׁבוּ לְשִׁירַת הַתְּקָוָה.

הנידון

שׁוֹכֵב עִם אֲבוֹתָיו

אֲחִיו

אֲחִיוֹתָיו קְרוֹבָיו מְכָרָיו וְשִׁכְנָיו

בְּנֵי אֲרָצוֹ

וְהַעוֹלָם.

הַנִּדוֹן: שְׁעוֹר הַתְּמוֹתָהּ.

החופשי, אך בפועל הכל קבוע מראש. הכל נקבע בידי המנצח הגדול, והחופש הוא אשליה. הקביעה היא תוצר של סיבות פסיכולוגיות או סוציולוגיות. בפועל אין לנו כמעט יכולת ובחירה חופשית. השגרה קובעת את גורלנו מראש ומונעת מאיתנו לפתח מודעות משלנו על משמעות החיים. אנחנו מתהלכים כעיוורים וכחירשים. מרוב נגינה לא שומעים ולא חושבים על משמעות הדברים. גם אנחנו מצויים בתוך החיים ולא נעצרים לחשוב על משמעותם עבורנו.

הדובר מנסה להימלט מהזוויה – הוא זוחל לפתח הפתוח. אבל בפתח עומד שומר הסף:

"רומה היה כשאר כל שומרי פתחים, אבל מקצת משהו מאותו הדיין הזקן היה בו", המצפון שוב פועל, הוא לא יכול להתחמק ממנו. החזרה בתשובה אינה דבר פשוט – היא מקום "לוהט" כמו האמבטיה. הדיין כתב לו מכתב [על כל דרך התנהלות חיון] ובטרים יספיק הדובר להשיב לו, התעורר מהסיוט ועמד בפתח ביתו.

בתו יוצאת להביא לו נר, זאת במשמעות כפולה: האחת להאיר לו את הדרך בלילה החשוך, השנייה – להאיר את חיו. הדובר שוב רואה את אש התנור ולא ברור לו היכן הוא נמצא. האם זאת טשארני או אורה? כל הדמויות סביבו הן נשיות הכרוכות במוטיב אור, האש והנר. הדמות הגברית היחידה היא הדיין, האנלוגי למצפון שלו.

הדובר מלא אימה, הוא מחובר לקרקע ונפשו המדוכדכת. כולם ישנים והוא ער. האופטימיות היחידה מגולמת בכוכבים הערים יחד איתו. ולאור הכוכבים הוא רואה משהו. מה הוא רואה? זה חידת החידות.

"התזמורת", ש"י עגנון: סמוך ונראה, כרך שישי, "ספר המעשים", עמ' 201-196.

הסיפור התפרסם לראשונה ב"הארץ", 25 ספטמבר, 1946

והוא ניתן להורדה ב- <http://www.schocken.co.il/>

Book

ד"ר ברכה בן שמאי –

The Oxford Centre for Hebrew and
Jewish Studies
The Jewish Theological Seminary (JTS)